

מה לאיוב בפרשת השבוע

מים ראשונים: בין כל שאר השאלות, הקושיות והתמיהות על פרשת העקידה, מצויה גם התמיהה על הסיום המינורי שלה. פסוקי התורה המתארים את אברהם שב אל נעריו והולך לבאר שבע, לא לחברון ובלי אזכור יצחק, וכן הפסוקים המתארים את תולדות המשפחה שנשארה בחרן, כולל שמות הבנים שילדה ראומה פילגש נחור: "את טֶבַח וְאֵת גַּחַם וְאֵת תַּחֲשׁ וְאֵת מַעֲכָה", מעלים את השאלה המתבקשת: זהו סוף פרשת העקידה? ככה היא מסתיימת? או אולי השתרבה כאן פרשה אחרת ואין לדרוש יותר מדי סמוכים? את אשר מחסיר המקרא, מנסה המדרש להשלים. תשובה אחת כבר ראינו בדברינו **בית נחור** בפרשה זו וכן **כיבוד אב ועלייה לארץ** בפרשת לך לך – על ערך כיבוד אב ואם שנחור קיים אחרי שאברהם עזב את תרח אביו בחרן. תשובה בכיוון אחר (המתעלמת מפרשת נחור) ראינו בדברינו **חיי שרה – מחיר העקידה** - על הקשר בין מות שרה ופרשת העקידה כמנהג הקריאה הקדום בארץ ישראל שהיה מחבר את פרשת העקידה, סוף פרשת וירא, עם מות שרה שבתחילת פרשת חיי שרה. כאן, ננסה למצוא הסבר נוסף.

בראשית רבה נז ד פרשת וירא – מהרהורי דברים לאיוב

"ויהי אחרי הדברים האלה" - אחר הרהורי דברים שהיו שם. מי מהרהר? אברהם הרהר, אמר: אילו מת¹ בהר המוריה, לא היה מת בלא בנים? עכשיו מה אעשה? אשיאנו מבנות ענר אשכל וממרא שהן צדקניות. וכי מה איכפת לי מיוחסים?² א"ל הקב"ה: אין אתה צריך, כבר נולד זיווגו של יצחק: "הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך ... ובתואל ילד את רבקה".³

דבר אחר: נתירא מן הייסורים.⁴ אמר לו הקב"ה: אין אתה צריך, כבר נולד מי שיקבלם: "את עוץ בכורו ואת בוז אחיו" (בראשית כב כא).⁵ איוב אימתי היה? ריש לקיש בשם בר קפרא אמר: בימי אברהם היה, שנאמר: "את עוץ בכורו", וכתוב: "איש היה בארץ עוץ איוב שמו" (איוב א א).⁶

רבי אבא בר כהנא אמר בימי יעקב היה ... דינה אשתו של איוב היתה ... ר' לוי אמר בימי שבטים היה ...⁷

¹ יצחק. ראו דברינו **האם נשחט יצחק?** בפרשה זו.

² מסקנה / תוצאה של העקידה, עפ"י דרשה זו, היא רצונו של אברהם להשיא במהרה את יצחק, שכאלו נולד מחדש אחרי העקידה, ולראות בני בנים אשר יהיו עדות על הבטחת הזרע שחזרה ונשנתה ע"י הקב"ה בסוף העקידה: "יֵעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֵת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חִשַׁקְתָּ אֵת בְּנֵךְ אֵת יַחֲזִיקְךָ: כִּי בְרַךְ אֶבְרָהָם וְהִרְבָּה אֲדָבָה אֵת זְרַעוֹ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכֹחֹל אֲשֶׁר עַל הַיָּם" (בראשית כב טז-יז).

³ והמדרש ממשיך שם בקטע שהשמטנו בהשוואה בין מלכה אשת נחור ובין שרה אשת אברהם, הגיסות, במספר צאצאיהם: "מה זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה, אף זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה", אלא שאצל בית אברהם התקיים הדבר רק בימי רחל ולא, נינות נחור אחי אברהם, ששתיהן ביחד ילדו שמונה בנים ליעקב, ובלהה זולפה השפחות - ארבעה.

⁴ אחרי העקידה (עדיין) מתיירא אברהם מייסורים. מאילו ייסורים מפחד אברהם? מניסיונות נוספים? ייסורי מצפון על מה (שכמעט) עשה? או שמא על מה שלא עשה? על שגנב את לב שרה? (תנחומא וירא כב) ראו המדרש שמתאר את אברהם כשהוא משיב את הקב"ה לאחר העקידה שלא ינסנו עוד, בראשית רבה נו יא: "ויקרא מלאך ה' שנית ויאמר בי נשבעתי - מה צורך לשובועה זו? אמר לו (אברהם): הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא את יצחק בני ... משל למלך שהיה נשוי למטרונה, ילדה ממנו בן ראשון וגרשה, שני וגרשה, שלישי וגרשה, וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו הישבע לנו שאין אתה מגרש את אמנו מעתה. כך כיון שנתנסה אברהם אבינו ניסיון עשירי, אמר לו: הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה". (ראו דברינו **עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו** בפרשת חיי שרה). אז ממה מתיירא אברהם? מאילו ייסורים? אנו מציעים את הרעיון שהייסורים שאברהם מתיירא מהם היא אמונה עתיקה ועממית שכאשר באים על אדם נס, הצלה, או טובה גדולים מאד הוא מפחד שפנקסו בשמים נפתח ומוצאים שהוא 'חייב' כי קיבל מעבר למגיע לו. אולי בדומה לפחדו של אברהם, לאחר מלחמת ארבעת המלכים שמא בניצחונו עליהם כבר קיבל את כל שכרו (בראשית רבה מד ד). ראו גם גמרא ערכין טז ע"ב: "כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין - קיבל עולמו" והביטוי "נתבקרה פנקסו" אצל יעקב. נשמח לשמוע דעות ומקורות בכיוון רעיון זה.

⁵ עוץ בנו של נחור הוא איוב כפי שהמדרש ממשיך לדרוש. ואם כך, אברהם הוא דודו ורבקה שראינו בדרשה הקודמת שהיא סיבת אזכור כל בית נחור בסוף פרשת העקידה, היא אחייניתו של עוץ הוא איוב עפ"י דרשה זו. חברנו את שתי הדרשות.

⁶ תהא הסיבה אשר תהא לפחדו של אברהם מייסורים לאחר (בעקבות) העקידה, איוב אחיינו של אברהם הוא הצדיק שקיבל ייסורים אלה. ספר איוב הוא המשך של העקידה (ושל השבועה לאברהם) ומחבר את בית אברהם שבארץ כנען עם בית נחור שנשאר בחרן, ממנו תבוא רבקה ותינשא ליצחק שניצל מהעקידה! אין גבולות למעוף דמיון המדרש! ראו מדרש במדבר רבה זי ב: "באותה שעה אמר אברהם: איני זו מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם. שאם חס וחלילה לא הייתי שומע לך, אבדתני כל אשר יגעתי מימי. אמר לו הקב"ה: חייך, כך הוא. ונשבע שלא ינסנו עוד שנאמר: ויאמר בי נשבעתי נאם ה'. אמר לו הקב"ה: חייך, ייסורים קשים וניסיונות אחרים היו ראויים לבוא עליך, ועכשיו אינם באים. אותם הייסורים שבאו על איוב היו ראויים לבוא על אברהם, שכן הוא נסמך לפרשה: ויהי אחרי הדברים האלה ... את עוץ בכורו. ועוץ היה איוב: איש היה בארץ עוץ איוב שמו. באותה שעה א"ל הקב"ה לאברהם: לך אכול בשמחה לחמך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קהלת ט ז)".

⁷ בקטע המדרש שהשמטנו כאן, מובא מגוון דעות רחב לגבי זהותו, מקומו וזמנו של איוב (כולל שם אשתו): "ר' יוסי בר יהודה אומר: בימי שפוט השופטים היה ... ר' שמואל בר נחמן אמר: בימי כשדים היה ... ר' נתן אמר: בימי מלכות שבא היה ... ר' יהושע בן קרחה אמר: בימי אחשוורוש היה וכו'". אנו נתמקד בקשר לאברהם, אבל לא לפני שנביא את שיטת ר' יוסי בר חלפתא שקשורה לצאצאי אברהם.

ר' יוסי בן חלפתא אמר: בירידתם למצרים נולד ובעלייתם מת. אתה מוצא: עיקר שניו של איוב לא היו אלא מאתיים ועשר שנים. ועשו ישראל במצרים מאתיים ועשר שנים. ובא שטן לקטר וגרה אותו באיוב.⁸

ריש לקיש אמר: איוב לא היה ולא נהיה.⁹ מוחלפת שיטתו של ריש לקיש, שם¹⁰ אמר ריש לקיש בשם בר קפרא: בימי אברהם היה, והכא אמר: איוב לא היה ולא נהיה! מאי לא היה ולא נהיה? בייסורים שנכתבו עליו. ולמה נכתבו עליו? אלא שאילו באו עליו, היה יכול לעמוד בהם.¹¹

ר' יוחנן אמר: מעולי גולה היה וישראל היה ומדרשו בטבריה.¹² לפיכך היו למדים ממנו קריעה וברכת אבלים. זהו שכתוב: "ויקם איוב ויקרע את מעילו" (איוב א כ) - מכאן שצריך אדם לקרוע מעומד.¹³
ר' חנינא אמר: גוי היה.¹⁴ תני ר' חייא: צדיק אחד עמד לי באומות העולם ונתתי לו שכרו ופטרתיו. ואיזה זה? זה איוב.¹⁵

גמרא בבא בתרא יד עמוד ב – טז ע"א – ממשה עד ייסורי אברהם¹⁶

תנו רבנן: ... משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב;¹⁷ יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה; שמואל כתב ספרו ושופטים ורות; דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים ... ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקינות; חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה, משלי, שיר השירים וקהלת; אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ושנים עשר, דניאל ומגילת אסתר; עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו.¹⁸

⁸ לשיטת ר' יוסי בן חלפתא, סיפור איוב מלווה את גלות בני ישראל במצרים. שנות איוב, מאתיים ועשר במספר, מקבילות למאתיים ועשר שנות שעבוד בני ישראל במצרים, וקטרוג השטן על איוב היה על מנת לסלק את קטרוגו על עם ישראל שחטא והתדרדר לעבודה זרה במצרים (יחזקאל פרק כ, הדרשות על "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", דברינו [משכו וקחו לכם](#) בפרשת בא, וכן [מתחיל בגנות ומסיים בשבח](#) בפסח). יש כאן חזרה על רעיון הייסורים שהיו ראויים לבוא על אברהם ובאו על איוב, אצל בני בניו של אברהם שירדו למצרים בעקבות ברית בין הבתרים. ואנו נחזור לאברהם ולפרשת השבוע.

⁹ יש שגורסים כאן: "לא היה ולא נברא", כנוסח הגמרא בבא בתרא שלהלן. אך נראה שהנוסח "לא היה ולא נהיה" מתאים כאן יותר. ראו דברינו (בנושא אחר) [לא היה ולא עתיד להיות](#) בפרשת ראה.

¹⁰ בקטע הקודם. הפיסקה השנייה מתחילת בראשית רבה שבעמוד הקודם.

¹¹ כאן חוזר המדרש וסוגר את מעגל אברהם-ייסורים-איוב שפתח בו לעיל. יש שמנסים לקרוא כאן בגישה שלילית כלפי איוב: "ולמה נכתבו עליו? אלא שאילו באו עליו, לא היה יכול לעמוד בהם", או בסיומן שאלה: "למה נכתבו עליו? אלא שאילו באו עליו, היה יכול לעמוד בהם?". אבל נראה לקיים את הנוסח לעיל. ריש לקיש נאמן לשיטתו שהייסורים שהיו צריכים לבוא על אברהם, באו על איוב. ואיוב בימי אברהם היה ומאומות העולם היה. אבל לריש לקיש יש שתי תת-שיטות. האחת, שהכל נכתבו ולשונו כמסופר בספר איוב. איוב קיבל את מנת הייסורים ועמד בה (בשתיקה ובהתרסה מסוימת). בתת השיטה השנייה, איוב היה ונברא, אבל הסיפור על הייסורים והאסונות שאירעו לו "לא היה ולא נהיה", ובא לומר לנו שאיוב צדיק גדול היה וידוע שיכול היה לעמוד בסיפור הזה שנכתב עליו. ראו המשל על הקנקנים הרעועים מול הקנקנים היפים, על הפשתן היפה מול הפשתן הרע, על מי מכים שישיב עוד ועל מי לא, כמשל לצדיקים החלשים מול החזקים באמונתם. משל זה מצוי במדרש בראשית רבה לב ג וכן לד ב על נח, בבראשית רבה נה ב על אברהם ובשיר השירים רבה ב ב ג על יוסף. סוף דבר, בשיטת ריש לקיש על שתי תת השיטות, איוב הוא הצדיק שמקבל עליו את הייסורים שהיו צפויים לאברהם ודוד בעקבות העקידה. ספר איוב הוא הספר המשלים לעקידה!

¹² הנוסח "ומדרשו בטבריה" לא מופיע בנוסח בראשית רבה (מדרש ארץ-ישראלי) הביקורתי של תיאודור-אלבק (ולא בירושלמי סוטה ה ו), רק בנוסח בראשית רבה וילנא, אבל כן בגמרא בבא בתרא להלן ולפיכך נקבלו. ר' יוחנן, ראש בית המדרש בטבריה בדור האמוראים הארצישראלי השני ממקם את איוב בטבריה עירו והוא יהודי לכל דבר! האין זו הפלגת יתר? בשם הרב יעקב מדן שמענו שאולי ר' יוחנן ששיכל עשרה בניס (ראו ברכות ה ע"ב) הוא איוב שיושב בטבריה. ותודה לנעם הוכהאוזר על מידע זה. אם אכן כך ואפילו כרעיון, אזי דברי ר' יוחנן: "לפיכך היו למדים ממנו קריעה וברכת אבלים. זהו שכתוב: ויקם איוב ויקרע את מעילו", מזעזעים למדי.

¹³ וגם הלכות למדנו ממנו! עד כדי כך רצה ר' יוחנן להתרחק מדרשתו של ריש לקיש גיסו ובר-פלוגתו בלימוד התורה שטוען שאיוב לא היה ולא נהיה, עד שהביאו לטבריה ועשה ממנו מורה הלכה בישראל! האם שוחח איתו לפרקים בדברי תורה או בענייני השעה? האם ממנו למד הלכות אבילות? ראו דברינו [ברכת אבלים](#) בדפים המיוחדים.

¹⁴ ר' חנינא לא מתייחס לזמנו ומקומו של איוב, די לו בקביעה שהיה גוי. בכך הוא חולק על ר' יוחנן וסובר כריש לקיש שאיוב היה גוי, מה שמכונה בפי חז"ל "מאומות העולם". האם זו שיטה שלישית שמבקשת להציב את איוב מחוץ לזמן ומקום?

¹⁵ זו ודאי גישה שלישית ומזלזלת כלפי איוב (שכמותה נמצא בגמרא בבא בתרא להלן) שלא מסתדרת לא עם שיטת ר' יוחנן ולא עם שיטת ריש לקיש. לדעה זו יש השלכות רבות על כל המהות של ספר איוב שמעלה את כל נושא שכר ועונש והשגחת הקב"ה בעולם (ושטן שמסית, והעמדת אדם בניסיון וכו'), ועל כך יש לדון בנפרד.

¹⁶ מקור מרכזי לדיון על ספר איוב הוא גמרא בבא בתרא דפים יד – טז. הסוגיה שם ארוכה ומורכבת ומביאה מגוון רב של דעות מי הוא איוב ומתי חי (אם לא שהיה משל). נביא קטעים משם לסירוגין ובדילוגים ובדגש על הקשר לאברהם ולפרשה. המקבילה בירושלמי מצויה במסכת סוטה פרק ה הלכה ו בעקבות המשנה שם: "בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה וכו'" – משנה שנראה להלן. נתמקד להלן בתלמוד הבבלי ונזכיר מעט מהירושלמי ככל שיתיר לנו המקום והזמן.

¹⁷ ראו הנוסח בירושלמי מסכת סוטה פרק ה: "משה כתב חמשה ספרי תורה וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם וכתב ספרו של איוב". לאחר כתיבת התורה ראה משה לחזור ולהשלים את ספרם של בלק ובלעם ואת ספרו של איוב.

¹⁸ "עד לו" – עד זמנו. מקור תנאי חשוב זה מסכם את סדר ספרי המקרא ומי כתב איזה ספר. מה שחשוב לנו הוא שמה "כתב ספרו", היינו את חמשת חומשי התורה, ובנוסף גם את פרשת בלעם ואת ספר איוב. על המיוחדות של פרשת בלעם, שסופה שנכנסה לחמשת חומשי התורה כפרשת בלק, כבר עמדנו במקצת בדברינו [פרשת בלעם](#) בפרשת בלק. כאן אנו רוצים להתמקד באיוב, שעפ"י

משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב. מסייעא ליה לר' לוי בר לחמא, דאמר ר' לוי בר לחמא: איוב בימי משה היה.¹⁹

ייתב ההוא מרבנן קמיה דר' שמואל בר נחמני, ויתבי וקאמר: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה. אמר לו: עליך אמר קרא: "איש היה בארץ עוף איוב שמו". אלא מעתה, "ולךש אין כל פי אם כפשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה וגו'" (שמואל ב יב ג) מי הוה? אלא משל בעלמא, הכא נמי משל בעלמא. אם כן, שמו ושם עירו למה? רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: איוב מעולי גולה היה, ובית מדרשו בטבריא היה.²⁰

וכולוהו תנאי סבירא להו דאיוב מישראל הוה, לבר מ"יש אומרים". דאי סלקא דעתך דאמרת מאומות העולם הוה, בתר דשכיב משה מי שריא שכינה על עובדי כוכבים? והא אמר מר: ביקש משה שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים ונתן לו, שנאמר: "ונפלינו אני ועמך".²¹

"ויחיה היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' ויבוא גם השטן בתוכם: ויאמר ה' אל השטן מאין תבא ויניח השטן את ה' ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה" (איוב א ו-ז) - אמר לפניו (השטן לקב"ה): ריבוננו של עולם, שטתי בכל העולם כולו ולא מצאתי נאמן כעבדך אברהם, שאמרת לו: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה", ואפילו הכי בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה, עד שקנה בד' מאות שקל כסף, לא הרחרח אחר מידותיך.²² "ויאמר ה' אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין פמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע" (שם ח) - א"ר יוחנן: גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב: "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה", ובאיוב כתיב: "איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע". מאי וסר מרע? א"ר אבא בר שמואל: איוב וותרן בממונו היה, מנהגו של עולם - נותן חצי פרוטה לחנוני, איוב ויתרה משלו.²³

מקור זה, משה הוא שכתב את קורותיו ובהם מסכת ייסוריו וניסיונו הקשה. האם גם כאן אנו שומעים שספר איוב משלים לנו פרשה בתורה, את סיפור העקידה, ולפיכך כתב אותו משה?

¹⁹ והגמרא ממשכה גם שם בשיטות נוספות אימתי היה איוב: בימי המרגלים, בימי השופטים, בימי אחשורוש, בימי דוד, בימי יעקב וכו', בדומה לבראשית רבה לעיל (הערה 7), אך לא מזכירה שם את אברהם. ההוכחה שאיוב היה בימי משה משום שהוא שכתב את ספרו איננה הכרחית, שהרי משה כתב גם את ספר בראשית שכולו אירועים טרם זמנו. אבל הקישור למשה יכול להתחבר לרצונו של משה להבין את סוד שכר ועונש בעולם. ראו ספרי במדבר קג, גמרא ברכות ז ע"א ודברינו [בנקרת הצור](#).

²⁰ באמצע ההצעות השונות מי הוא איוב ואימתי היה, מביאה הגמרא את הדעה, שכבר ראינו במדרש בראשית רבה לעיל בשם ריש לקיש, שהסיפור של איוב איננו אלא משל, ומשווה אותו עם משל כבשת הרש של נתן הנביא כאשר בא להוכיח את דוד על מעשה בת שבע. כך מציע מי מהתלמידים שישב לפני ר' שמואל בר נחמני. אבל ר' שמואל בר נחמני לא מוכן לקבל דעה זו ומצביע על כך שבסיפור של איוב מצוין שם האיש ועירו (מקומו): "איש היה בארץ עוף איוב שמו", בעוד שהפתיחה במשל כבשת הרש היא כללית: "שני אנשים היו בעיר אחת איוב עשיר ואחד ראש". לסיום קבלנו שוב שם שטת רבי יוחנן (שנלוה אליו ר' אלעזר תלמיד-חבר שלו) המחיקה את איוב מפרשתנו ככל שניתן, עד תקופת שיבת ציון, עד העיר טבריה שלאחר חורבן הבית. אלא שהפעם הכל מפי אמוראי בבל "ששולחים" את איוב לטבריה; ושיטת ריש לקיש מובאת כאן, לא בשמו וללא כל מורכבותה הנ"ל, אלא בשם איזה תלמיד שישב לפני ר' שמואל בן נחמני. גם ר' שמואל בר נחמני שדוחה את ההצעה של אותו תלמיד, כנראה אינו מכיר את שיטת ריש לקיש לגבי זהותו ומקומו של איוב והקשר שלו עם אברהם, כפי שהיא מובאת במדרש בראשית רבה לעיל.

²¹ בסיום רשימה ארוכה של הצעות מי היה איוב ומתי חי (אם לא משל היה), ולאחר מחלוקת תנאים אם היה מישראל או מאומות העולם (ראו שם: "חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו", "שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם, ואלו הן: בלעם ואביו, ואיוב וכו'"), נטיית הגמרא היא לומר שאיוב היה מעם ישראל ולא מאומות העולם, משום שאחרי מות משה, שוב לא שכנה השכינה (הנבואה) על עובדי כוכבים (בלעם הוא מקרה מיוחד, ראו דברינו [יודע דעת עליך](#) בפרשת בלק). ראו גם הערה 15 לעיל על מהות הספר אם איוב הוא גוי. אבל נראה שמיקום איוב לתקופת האבות אינה סותרת את בקשת משה שהיא מאחרי חטא העגל ואילך. אלא שהמיקום הכי קדום הוא שאיוב היה בימי יעקב או השבטים, מה עם ימי אברהם?

²² כאן מגיעה הסוגיה לימי אברהם. השטן או סמאל שבמדרשים רבים מנסה לעכב את מעשה העקידה (ראו בראשית רבה נו ד, תנחומא וירא כב ורבים), מופיע כאן כמליץ יושר של אברהם! ואיפה? בתחילת פרשת חיי שרה, היינו לאחר העקידה. אכן, באו ייסורים על אברהם אחרי העקידה. ראו שוב דברינו [עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו](#) שלפחות לשיטה אחת, העקידה לא הייתה הניסיון האחרון והעשירי של אברהם, אלא קניית מערת המכפלה. ראו דברינו [קניית מערת המכפלה](#) בפרשת חיי שרה. זו שיטת ר' יונה בפירושו למשנה בהסתמך על גמרא זו. אלא שהמלצות יושר אלה של השטן, אומרות "חשדני". האמנם בא השטן להלל ולשבח את אברהם ולהודות בכישלונו בעקידה או שמא למזימה חדשה ומתוחכמת הוא בא?

²³ ראו הסבר רש"י על אתר: "מי שיש לו מלאכה מועטת לעשות אומר לפועל חצי פרוטה אני נותן לך ונלך אצל חנוני ונקנה בפרוטה ככר או ביצים ונחלוק. ואיוב ויתרה לחצי השני משלו ונותן לו כל הפרוטה, שהיה רע בעיניו לדקדק בדבר קל שאינו ממוין". ובנוסח המקבילה בירושלמי סוטה פרק ה: "איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע - אמר רבי תחליפא קיסריא: שהיה וותרן. אמר ליה רבי זעירא: ומאן דלית הוא וותרן לית הוא כשר? (מי שאינו וותרן אינו כשר?) אלא שהיה מוותר על קלתו". כך או כך, הנה הגענו גם בנוסח התלמוד הבבלי לקשר בין אברהם לאיוב, דרך מנת הייסורים. אלא שכאן, לאחר ולמרות שאברהם עמד בניסיון העקידה ובניסיון האמונה בהבטחה על הארץ בעת קניית מערת המכפלה, וקיבל מנת ייסורים לאחר העקידה, הקב"ה לא מסכים עם השטן שאברהם הוא הצדיק היחיד או הגדול בעולם. השטן מנסה כביכול להסית את הקב"ה שאברהם הוא הצדיק היחיד בעולם, אך הקב"ה לא ניסת ואומר שיש עוד צדיק ואפילו גדול מאברהם! ומי הוא? זה איוב שהוא עוף, אחיינו של אברהם מבית משפחת נחור שנשארה בחרן ולא התלוותה למסע אברהם לארץ כנען. היא המשפחה שנשארה עם תרח האבא וקיימה מצוות כיבוד אב ואם עד סוף ימיו. ראו בנושא זה דברינו [תרח סבנו](#) וכן [בית נחור](#) בפרשת לך. ממשפחה זו תבוא רבקה בת זוגתו של יצחק (עפ"י מדרש

"וַיַּעַן הַשָּׁטָן אֶת ה' וַיֹּאמֶר הַחַיִּים יָרָא אֵיבּוֹב אֶלְהִים: הֲלֹא אֵת אֶתְּהָ שָׁכַתְּ בְּעֵדוֹ וּבְעֵד בְּיָתוֹ וּבְעֵד כָּל אֲשֶׁר לוֹ מִסְבִּיב מַעֲשֵׂה יָדָיו בְּרִכְתּוֹ וּמִקְנֵהוּ פָּרָץ בְּאֶרֶץ: וְאוֹלָם שָׁלַח נָא יָדְךָ וּגַע בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ אִם לֹא עַל פְּנִיךָ יִבְרַךְךָ: וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׁטָן הִנֵּה כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַדְךָ רַק אֶלְיוֹ אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ וַיֵּצֵא הַשָּׁטָן מֵעַם פְּנִי ה' " (איוב א ט-יב).²⁴

א"ר לוי: שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו. שטן, כיון שראה להקב"ה שנטתה דעתו אחרי איוב, אמר: חס ושלום, ישכח את אהבתו של אברהם; פנינה, דכתיב: "וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה".²⁵ דרשה רב אחא בר יעקב בפפוניא, בא השטן ונישק את רגליו.²⁶

תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ה הלכה ו'²⁷ – יצחק מנחם את איוב

דרש רבי עקיבא: "וַיִּחַר אֶף אֱלֹהִים בְּן בְּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמְשַׁפְּחַת רָם בְּאֵיבּוֹב וְכוּ' " (איוב לב ב). "אליהוא" - זה בלעם. "בן ברכאל" - שבא לקלל את ישראל ובירכן ... "הבוזי" - שהיתה נבואתו בזויה ... "ממשפחת רם" - מן ארם ינחיני בלק.²⁸ אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: אין הוא הוא, כבר פָּסָה עליו המקום.²⁹ ואין לית הוא, עתיד להתוכח עמך.³⁰ אלא אליהוא זה יצחק. "בן ברכאל" - בן שבירכו האל ... "הבוזי" - שביזה כל בתי עבודה זרה בשעה שנעקד על גבי המזבח. "ממשפחת רם" - בן אברהם.³¹

רבה בו פתחנו. ראו איזו כברת דרך מוכן הדרשן לעשות על מנת להסביר את פשר הדיאלוג בין השטן לקב"ה – שהיה צדיק בעולם גדול מאברהם, אי שם בסביבה ובמשפחה ממנה בא אברהם.

²⁴ כאן באה ההתנה של השטן, ומכאן מתגלגל הסיפור למכות שניתכות על איוב, לאחר שאברהם כבר החל לקבל ייסורים אחרי העקידה ולאחר שהקב"ה לא מסתפק בצדיקותו של אברהם ואומר: יש עוד צדיקים בעולם! האם השטן הצליח "לתמרן" כביכול את הקב"ה? ראו לשון הגמרא שם: "אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כאדם שמסיתין אותו וניסת". (ראו דברינו [אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו](#)). צריך לשוב ולקרוא את פרק א באיוב כפשוטו ולחזור ולקרוא אח"כ את הדרשה הזו בגמרא בבא בתרא שמפרקת את הדו-שיח בין הקב"ה והשטן לחלקים ומשלבת את דברי המדרש ביניהם, עד שהקערה ממש נהפכה על פניה! זה כוחו של המדרש. אבל לעניינינו, מה קבלנו? שבעקבות העקידה נוצר סיפור איוב. סיפור איוב הוא הספר המשלים את פרשת העקידה בספר בראשית ולא לחינם כתב משה את חמשת חומשי תורה וחזר וכתב את ספר איוב. עוד יש לשים לב ללשון "רק אליו אל תשלח ידך" שבספר איוב שמזכירה את לשון התורה בפרשתנו: "אל תשלח ידך אל הנער". אלא שאצל איוב אכן נשלחה היד אל הנערים, הבנים והבנות וגם בכך ייסוריו וכאבו גדולים בהרבה מאלה של אברהם.

²⁵ פנינה מרגיזה את חנה על מנת שתתפלל, ראו פירוש רש"י ושטיינזלץ שם. אומרים שהייתה אמונה בימי קדם שכעס וקנאה יכולים לרפא עקרות ומכאן הקרבה הלשונית של עב"ר והמילה להתעבר שהיא גם כעס וגם הריון. באופן זה אפשר אולי להסביר גם את הצעת שרה, בראשית טז ב: "הֲנֵה נָא עֲצֹרְנִי ה' מִלְּדֹת בָּא נָא אֶל שְׁפָחְתִּי אוֹלֵי אֲבָנָה מִמְּנָה". ויש שמקשרים את מעשיה של פנינה גם לנושא של "עבירה לשמה".

²⁶ לסיכום הדברים עד כאן, מדרש בראשית רבה מייצג את דרשות ארץ ישראל ומושפע מהירושלמי (שרק קטע קטן ממנו מובא להלן) ויש הקבלה מאד ברורה ביניהם. ראו ירושלמי סוטה פרק ה הלכה ו' שרק חלק קטן ממנו מובא להלן. נראה שהבבלי לקח את הקשר אברהם-איוב-ייסורים הרבה מעבר לדרשה הארצישראלית (בהנחה שהיא המקור). או שמא נאמר שמדרש בראשית רבה ריכך את דרשת הבבלי. בראשית רבה מסתפק בעצם הרעיון שספר איוב ממשיך את פרשת העקידה ומגלם את מנת הייסורים והניסיונות שנכוננו עוד לאברהם ובאו על איוב. בראשית רבה גם מעלה את האפשרות שכל הסיפור של איוב לא היה ולא נהיה ומטרתו לומר שבעיקרון, איוב היה יכול לעמוד בייסורים וניסיון אלה. התלמוד הבבלי, לעומת זאת, מכניס לקשר אברהם-איוב-ייסורים את המוטיב שאברהם אכן קיבל מקצת ייסורים לאחר העקידה, אבל עיקר 'תרומתו' היא הכנסת השטן לסיפור, באופן מנוגד לפשט המקרא, והפיכתו למעין סניגור ומליץ יושר של אברהם. שטן שכל כוונתו היא לשם שמים! עד כדי כך שמי שדרש על כך בפומבי, בבבל ארץ מכורתו של אברהם, זכה או "זכה" שהשטן ינשק את כפות רגליו. על כך היה מן הסתם היה אברהם אומר לשטן: תודה, לא מדובשך ולא מעוקצך (בדומה לבלעם). באת לסגור עלי וסופך שהרגת את בני עוץ הוא איוב אחייני. אך עם כל השוני, יש משותף בין גישת הירושלמי ובראשית רבה ובין גישת הבבלי, וקיבלנו אולי גם הסבר לאמרה התנאית: "משה כתב ספרו ... ואיוב". או שוב בלשון הירושלמי: "משה כתב חמישה ספרי תורה וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם וכתב ספרו של איוב". וחז"ל שעמדו על דעתו של משה, הכניסו את ספר איוב לכ"ד הספרים והשאירו לנו גלגול את הקשר שבין העקידה וספר איוב.

²⁷ התלמוד הירושלמי במסכת סוטה פרק ה הלכה ו' דן גם הוא באריכות בדמותו של איוב ומציע הצעות שונות: "בימי אבינו יעקב היה ודינה היתה אשתו ... בימי השבטים היה ... בירידתן למצרים היה ובעלייתן מת ... מעבדי פרעה היה ומגדולי פמילייתו שלו ... בימי שפוט השופטים היה ... בימי אחשורוש וכו', עד שהוא מגיע לאברהם. אנחנו הסתפקנו במדרש בראשית רבה שנראה מבוסס על הירושלמי ובסיום דברינו נביא את הקטע הבא שמכניס את יצחק לתמונה.

²⁸ בלעם בא לנחם את איוב. שניהם משבעה מאומות העולם שזכו לנבואה.

²⁹ ר' אלעזר בין עזריה איננו מסכים עם דרשת ר' עקיבא שאליהוא הנזכר בספר איוב בתחילת פרק לב, שבא ספק לנחם אותו ספק להתווכח איתו, הוא בלעם. ראו דרשות אחרות שר' עקיבא מגלה את מה שהכתוב מכסה כמו מקושש העצים במדרש ספרי במדבר ק"ג, אהרון שהצטרע בגמרא שבת צו ע"ב, ושלחו חכמים את ר' עקיבא אחר כבוד לעסוק בהלכות "נגעים ואהלות".

³⁰ ואם אליהוא איננו בלעם, עתיד הוא להתווכח אתך למה לא זיהית אותו עם בלעם (מפרשי הירושלמי שם).

³¹ ר' אלעזר בן עזריה דוחה את הצעת ר' עקיבא שאליהוא הוא בלעם, מה שמראש ממקם אותו בצד הרשע, ומציע שאליהוא הוא יצחק. זאת, על סמך דרשות שונות של חלקי הפסוק באיוב פרק לב, שם מצטרף אליהו לשלושת רעי איוב שלא השכילו לנחמו, ובהם הדרשה: "ממשפחת רם – בן אברהם". אם אברהם נקרא בראשיתו "אברהם", היינו אביו של רם, אזי יצחק הוא "רם". רם הוא יצחק, הוא זה שבא ממשפחת אברהם לנחם את איוב! מה הקשר המשפחתי בין יצחק ובין איוב? אם נאמר שאיוב הוא "עוץ" הנזכר בפסוקים החותמים את העקדה המספרים על משפחת נחור, כפי שראינו במדרש בראשית רבה ובגמרא בבא בתרא, אזי יצחק ואיוב הם בני דודים! עוץ הוא איוב, הוא בנו של נחור, הוא אחיינו של אברהם, הוא שקיבל את מנת הייסורים שהייתה יעודה לאברהם לאחר העקידה, מאיזו סיבה שלא נאמר (ראו הערה 4 לעיל). אברהם ויצחק ששרדו את העקידה, שומעים שנפל אסון בבית נחור,

מסכת בבא קמא דף צב עמוד א – שבות ורפואה

א"ל רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן: כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה? א"ל, דכתיב: "וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו". אמר ליה: את אמרת מהתם, ואנא אמינא מהכא: "ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו", וכתב: "וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' " - כאשר אמר אברהם אל אבימלך.³²

מסכת סוטה פרק ה משנה ה – איוב כאברהם

בו ביום³³ דרש ר' יהושע בן הורקנוס:³⁴ לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה, שנאמר: "הן יקטלני לו יגחלני" (איוב יג טו).³⁵ ועדיין הדבר שקול, לו אני מצפה או אני מצפה? תלמוד לומר: "עד אגוע לא אסיר תמתי ממיני" (איוב כז ה) - מלמד שמאהבה עשה.³⁶ אמר רבי יהושע:³⁷ מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי, שהיית דורש כל ימך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה, שנאמר: "איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע" (איוב א ח) והלא יהושע תלמיד תלמידך למד שמאהבה עשה.³⁸

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: אם נקשר את הצעתו של הרב מן (הערה 12 לעיל) שרבי יוחנן מזדהה או שמא אפילו מזהה עצמו עם איוב, מקבלת אמירתו: "גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם" משמעות אמיצה ביותר. והתמונה נעשית מורכבת עוד יותר לנוכח דברי ר' יוחנן בגמרא ברכות ה ע"ב על ייסורים של אהבה שלפי מסקנת הגמרא שם הם ייסורים של מי שהיו לו בנים ומתו (לעומת מי שלא היו לו בנים כלל).

על עוץ בנו, אסון בו בני עוץ, נכדי נחור מתו וכל רכושם נהרס, והם שולחים את יצחק, זה שניצל מהעקידה, אל חרן לנחם את בן דודו הוא איוב. רק המדרש יכול!

³² ראו גם תוספתא בבא קמא פרק ט הלכה כט: "החובל בחבירו אף על פי שלא בקש החובל מן הנחבל, הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים, שנאמר: ויתפלל אברהם אל האלהים. וכן אתה מוצא בריעי איוב, שנאמר: ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים. מהו אומר: וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו".

³³ היום בו **הדיחו את רבן גמליאל מנשיאותו**, ראו דברינו בנושא זה בדפים המיוחדים.

³⁴ על דמותו של תנא מאוחר זה, ראו **באתר המכלול**.

³⁵ ראו הפסוק המלא שם כולל הקרי והכתיב: "הן יקטלני לא לו יגחלני אף יפניו אוכיח". מה שמסביר את המשך המשנה.

³⁶ גם כאן יש לקרוא את הפסוק בשלמותו: "חלילה לי אם אצדיק אתכם עד אגוע לא אסיר תמתי ממיני". גם אמירה זו איננה פשוטה כל כך ומכילה תוכחה לריעי איוב. ראו במפרשים על הפסוק שם. אבל הדרשן מחזיק בתומתו של איוב.

³⁷ כאן המדבר הוא ר' יהושע בן חנניה מגדולי תלמידי רבן יוחנן בן זכאי.

³⁸ התמקדנו בדף זה בקשר של איוב לפרשת השבוע, דרך פרשת העקידה וייסורי אברהם. אבל בנושא הכללי של הקשר בין הדמויות של אברהם כאבי האומה העברית/ישראלית ואיוב כדמות של "איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע", כפשוטו מאומות העולם, יש מדרשים נוספים רבים, מהם שמשבחים את אברהם שהוא במעלה גבוהה יותר, כגון בראשית רבה מט כה: חלילה לך: איוב דיבר גה, אברהם דיבר בישולה", ומהם ששמים את שניהם בדרגה אחת, כמו מדרש זה והקודם. ולעיל, בגמרא בבא בתרא, ראינו את דברי ר' יוחנן שמשבח את איוב אפילו יותר מאברהם: "גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם", שאברהם עשה מיראה ואילו איוב עשה מאהבה. נראה שגם השוואות אלה קושרות את איוב לאברהם וממילא גם לפרשת השבוע בכלל ולעקידה בפרט. ולפיכך, שמח ר' יהושע בן חנניה על דרשתו של ר' יהושע בן הורקנוס שגם איוב עשה מאהבה. ועל כל אלה, בעזרת ה' בפעם הבאה.